

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

КОРНЄВА ПОЛІНА МИХАЙЛІВНА

УДК 349.3: 177.9

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

12.00.05 – трудове право;
право соціального забезпечення

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, професор **Жернаков Володимир Володимирович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри трудового права.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, доцент **Шумна Лариса Петрівна**, Академія Державної пенітенціарної служби, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права;

– кандидат юридичних наук, доцент **Кулачок-Тітова Людмила Вікторівна**, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету.

Захист відбудеться 29 червня 2017 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано 26 травня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Основним завданням юридичної науки є встановлення змісту та сутності правових явищ, що відображають соціально-економічний розвиток суспільства і є підґрунтям для формування правової системи. Однією із фундаментальних категорій, дослідження якої має особливе значення, є справедливість, що виступає специфічним засобом реалізації прав і законних інтересів громадян. Справедливість як категорія, сутність якої полягає у формуванні уявлень про належне, органічно пов'язана і з такими основоположними засадами формування суспільних відносин, як свобода, рівність, гуманізм. Крім того, справедливість має тісний зв'язок як з невід'ємними правами людини, так і з її правами у соціальній сфері.

Правове регулювання суспільних відносин у соціальному забезпеченні не може відбуватися поза межами впливу феномену справедливості. Справедливість є визначальною категорією для права соціального забезпечення, спрямованого на захист людини від соціальних ризиків й підтримку її в умовах, коли вона потребує суспільного піклування. Наука права соціального забезпечення, базуючись на здобутках філософії, соціології, політології, економічної науки, загальної теорії права, має бути спрямованою на всебічне, глибоке дослідження феномену справедливості задля розвитку правового регулювання відносин у цій сфері.

Проблеми справедливості у різних її аспектах досліджували фахівці із загальної філософії і філософії права С.І. Максимов, В.О. Васильчук, О.В. Грищук, Г.В. Мальцев, Дж.Ролз; представники економічної науки Е. М. Лібанова, В.Д. Роїк, О.В. Чубучна; вчені у галузі загальної теорії права С.С. Алексєєв, В.В. Булгаков, Н.В. Добренська, А.І. Екімов, А.М. Колодій, С.П. Погребняк, В.В. Самохвалов, О.В. Скрипнюк, О. М. Тарасишина, О.І. Троян, О.О. Уварова, І.В. Чечельницький та інші вчені.

Наука права соціального забезпечення збагатилася дослідженням теорії соціальної справедливості й практики її реалізації такими вітчизняними і зарубіжними фахівцями, як В.С. Андрєєв, В.М. Андріїв, В.С. Аракчєєв, Є.І. Астрахан, Н.Б. Болотіна, Т.З. Гарасимів, А.М. Єгоров, М.Л. Захаров, Л.В. Кулачок-Тітова, О.Є. Мачульська, О.В. Москаленко, С.М. Прилипко, О.І. Процевський, С.М. Синчук, І.М. Сирота, А.В. Скоробагатько, Б.І. Сташків, В.А. Тарасова, О.В. Тищенко, Е.Г. Тучкова, Я.М. Фогель, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, В.Ш. Шайхатдінов, А.А. Ширант, М.М. Шумило, Л.П. Шумна, О.М. Ярошенко та інші вчені.

Наукові здобутки цих та інших вчених заклали фундамент для уявлень про справедливість у різних її проявах та її вплив на інші категорії науки соціального забезпечення. Між тим, мінливі соціально-економічні умови, організаційно-правові перетворення у нашому суспільстві спонукають шукати відповіді на складні питання щодо реалізації прав і законних інтересів на

основі дії принципу справедливості. Зокрема, не повністю дослідженою залишається проблема співвідношення принципу справедливості з основними принципами соціального забезпечення; недостатню увагу приділено механізмам реалізації принципу справедливості та його відновлення; не повною мірою досліджено роль органів влади у забезпеченні принципу справедливості. Потребує детального аналізу питання про реалізацію принципу справедливості в умовах розвитку вчення про сутність соціальної держави. Нагальною є потреба у з'ясуванні дотримання державою соціальних прав в умовах обмежених ресурсів. Належна увага має бути приділена й особливостям реалізації принципу справедливості в окремих організаційно-правових формах соціального забезпечення. Все вищезазначене і зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах цільової комплексної програми Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Проблеми вдосконалення правового регулювання відносин у сфері праці та соціального захисту» (номер державної реєстрації 0111U000960). Тему дисертації затверджено вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого 20 грудня 2013 р. (протокол № 4).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є з'ясування сутності принципу справедливості у соціальному забезпеченні, визначення його взаємодії з іншими загальноправовими і галузевими принципами, формування сучасної концепції реалізації й відновлення принципу справедливості у соціальному забезпеченні.

Поставлена мета зумовила вирішення у дисертаційній роботі таких **наукових завдань**:

- визначити зміст справедливості та взаємозв'язок принципу справедливості з іншими правовими принципами і принципами права соціального забезпечення;
- окреслити роль і місце принципу справедливості у правозастосуванні;
- розкрити механізм реалізації і відновлення принципу справедливості;
- охарактеризувати роль органів влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів у реалізації принципу соціальної справедливості;
- висвітлити особливості реалізації принципу справедливості в окремих формах соціального забезпечення;
- сформулювати пропозиції із удосконалення законодавства з метою забезпечення принципу справедливості й реалізації прав та законних інтересів у соціальному забезпеченні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі забезпечення принципу справедливості у сфері соціального забезпечення.

Предметом дослідження є механізм реалізації та відновлення принципу справедливості у праві соціального забезпечення.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані загальнонаукові та

спеціальні методи пізнання правових явищ, зокрема: діалектичний, системно-структурний, нормативно-порівняльний, логіко-семантичний, аналітичний, формально-логічний, метод абстрагування та узагальнення. На основі діалектичного методу автором було сформовано власне бачення справедливості як багатоаспектного явища соціальної дійсності (підрозділ 1.1). Дослідження сутності принципу соціальної справедливості, з'ясування його істотних рис здійснено за допомогою аналітичного, формально-логічного та логіко-семантичного методів (підрозділ 1.2). Системно-структурний метод дозволив здійснити аналіз взаємозв'язку принципу справедливості з іншими принципами (підрозділи 1.1, 1.2).

Нормативно-порівняльний метод використовувався при аналізі вітчизняного законодавства про соціальне забезпечення, зарубіжних та міжнародно-правових норм, що регулюють питання реалізації соціальної справедливості (підрозділ 2.1, 2.2). Метод абстрагування та узагальнення застосовувався у процесі розробки дефініцій правових категорій (підрозділи 2.1, 2.2); формально-юридичний – при формулюванні пропозицій з удосконалення законодавства про соціальне забезпечення України (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Основні положення дисертації й висновки базуються на аналізі наукової та науково-довідникової літератури, Конституції України, міжнародно-правових актів, чинного законодавства України з напрямку дослідження і практики їх реалізації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що представлена робота є самостійним комплексним дослідженням ролі принципу справедливості у регулюванні відносин із соціального забезпечення, в якому представлені нові ідеї й визначені сучасні тенденції розвитку організаційно-правового забезпечення у цій сфері. Новизна здійсненого дослідження реалізується у таких науково-теоретичних положеннях, висновках та пропозиціях.

Уперше:

- обґрунтовано, що механізм реалізації соціальної справедливості є складним, багаторівневим процесом за участю різноманітних суб'єктів, у якому присутні економічний, організаційний і правовий елементи;

- сформовано уявлення про справедливість як багатоаспектне явище, що діє на макро-рівні (на рівні суспільства, колективних суб'єктів) і мікро-рівні (на рівні індивідуальних відносин);

- зроблено висновок про те, що механізм визначення обсягу витрат із державного бюджету на задоволення соціальних потреб не може розглядатися виключно як елемент бюджетного процесу, у якому доцільність і збалансованість можуть надавати право зменшувати розміри встановлених соціальних виплат. Визначення державних соціальних гарантій і державних соціальних стандартів, обсяги і зміст права на пенсію, соціальну допомогу і соціальну підтримку має відбуватися із урахуванням дії принципів соціальної справедливості, гуманізму та законності;

- доведено необхідність розгляду «розподільчої» справедливості як явища, що має широкий

зміст. До неї входять не тільки відносини між державою і громадянином із розподілу соціальних благ, а відносини між державою, її органами й іншими суб'єктами з розподілу компетенцій та відповідальності за реалізацію принципу справедливості;

- зроблено висновок, що, на відміну від поновлення порушеного права, підставами для відновлення справедливості є не тільки юридичні факти, а й широке коло фактичних обставин (неефективна економічна та соціальна політика, недоліки в організаційній діяльності, неефективне правове регулювання тощо);

- запропоновано систему відносин із відновлення справедливості розглядати як складну структуру, у якій існують індивідуальний і «надіндивідуальний» рівні, юрисдикційні і позаюрисдикційні процедури;

- обґрунтовано, що відновлення справедливості відбувається як через правовий механізм (звернення до юрисдикційних органів, виправлення недоліків у нормативному регулюванні), так і через організаційно-економічні заходи (виправлення недоліків і усунення перешкод для утвердження справедливості в економічній та організаційній діяльності).

Удосконалено:

- положення про взаємозв'язок принципу соціальної справедливості з іншими основоположними принципами права й галузевими принципами соціального забезпечення;

- вчення про правовий механізм відновлення справедливості як комплекс складових (суб'єкти, процедури, юридичні факти, правовідносин), що у сукупності формують процес повернення справедливості до належного рівня і змісту;

- положення, згідно якого принцип соціальної справедливості має стати базовим у наданні соціальної підтримки населенню, оскільки його реалізація означає справедливий розподіл доходів, розподіл соціальних благ, що сприяє підвищенню рівня та покращенню якості життя найбільш вразливих категорій громадян.

Набули подальшого розвитку:

- уявлення про справедливість як визначальну засаду права соціального забезпечення і керівне положення для нормотворчої і правозастосовної діяльності у сфері соціального забезпечення;

- ідея, згідно якої держава може визнаватися соціальною лише за умови забезпечення соціальної справедливості;

- положення про те, що принцип соціальної справедливості реалізується через широке коло суспільних відносин, що регулюються нормами різних галузей права;

- позиція про те, що механізм реалізації соціальної справедливості може бути дієвим лише за умови, якщо суб'єкти соціального діалогу будуть мати реальну рівність.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути

використані:

- у науково-дослідницькій діяльності – як основа для подальшого вивчення питань, пов'язаних із теоретичними і практичними аспектами принципу справедливості у праві соціального забезпечення;

- у сфері правотворчості – для приведення законодавства із соціального забезпечення у відповідність до принципу соціальної справедливості;

- у навчальному процесі – під час підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників з дисциплін галузі права соціального забезпечення;

- у правозастосуванні – при використанні висновків і рекомендації у діяльності органів влади, місцевого самоврядування, судових органів та інших суб'єктів.

Апробація результатів дослідження. Робота обговорена на кафедрі трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні її теоретичні положення, висновки і пропозиції обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: Всеукраїнській конференції «Проблеми сучасної юридичної науки очима молодих учених» (м. Харків, 17 квітня 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених та здобувачів «Юридична осінь 2014 року» (м. Харків, 14 листопада 2014 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: проблеми і перспективи розвитку» (3-4 жовтня 2014 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Єдність і диференціація трудового права та права соціального забезпечення» (28 листопада 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених та здобувачів «Юридична осінь 2015 року» (11 листопада 2015 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні проблеми трудового та пенсійного законодавства» (27 листопада 2015 р.).

Публікації. Ключові теоретичні і практичні положення здійсненого дослідження відображені у 6-х наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях (у тому числі одна – у закордонному фаховому науковому виданні), й у тезах повідомлень на 6-х науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, які містять шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел (228 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 187 сторінок; обсяг основного тексту – 163 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету й завдання, об'єкт, предмет дослідження, його методологічне підґрунтя; розкрито наукову новизну роботи й практичне значення одержаних

результатів; надано інформацію про їх апробацію, а також публікації за темою дисертації.

Розділ 1. «Теоретичні засади принципу справедливості у праві соціального забезпечення» складається з 2-х підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Поняття і сутність справедливості (філософський, соціологічний, економічний та загальноправовий аспекти)»* проаналізовано розвиток наукової думки у дослідженнях феномену справедливості. Зроблено висновок, що справедливість є складним, системним явищем, яке зумовлює побудову суспільних процесів і визначає формування підходів до регулювання суспільних відносин. Доведено, що розглядати справедливість тільки крізь призму правозастосування означає знижувати її цінність, зменшувати її вплив на системні зв'язки у праві. У соціальному забезпеченні вона визначає сутність цієї галузі, впливає на формування соціальної політики держави, повноважень й обов'язків органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів соціального діалогу.

Автор обстоює позицію, за якою багатоаспектність категорії справедливість не може бути підґрунтям для формування суто механістичного підходу до її характеристики із виокремленням справедливості юридичної, політичної, соціальної, релігійної, духовної, моральної і т.д.

Проаналізовано дію формальної і реальної складових справедливості та їх впливу на реалізацію прав й інтересів суб'єктів відносин у соціальному забезпеченні.

Підрозділ 1.2. *«Принцип справедливості у системі принципів права та його взаємодія з принципами права соціального забезпечення»* присвячений розкриттю принципу справедливості як наукової категорії і його реалізації у поєднанні з іншими принципами. Критично проаналізовано погляди науковців на сутність і зміст принципу справедливості й на цій підставі зроблено висновок, що принцип справедливості не слід ототожнювати із принципом рівності.

Зроблено висновок, що сутність права соціального забезпечення зумовлює найтісніший зв'язок принципу справедливості не стільки з принципом рівності, як із принципом гуманізму.

Сформовано позицію, за якою взаємодія принципу справедливості з галузевими принципами права соціального забезпечення має базуватися на вихідному положенні про те, що справедливість, поряд із рівністю, свободою та гуманізмом, визнається провідними теоретиками права основоположним принципом права. У правовому регулюванні відносин із соціального забезпечення принципу справедливості має бути гарантовано такий самий рівень реалізації, як й іншим основоположним принципам.

Аргументовано, що принцип справедливості у соціальному забезпеченні, не втрачаючи своєї базової сутності, доповнюється і розвивається такими галузевими принципами, як єдність і диференціація правового регулювання соціального забезпечення, гарантованість надання форм та видів соціального забезпечення державою та ін.

Доведено, що принцип справедливості як один з визначальних для галузі права соціального

забезпечення має бути закріплений в основних законах, що встановлюють засади правового регулювання відносин у відповідних організаційно-правових формах соціального забезпечення.

Розділ 2 «Механізм реалізації та відновлення принципу справедливості у соціальному забезпеченні» складається з 2-х підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Механізм реалізації принципу справедливості у соціальній, правовій державі» проведено аналіз наукових підходів до визначення сутності соціальної, правової держави та дії у ній принципу справедливості. Сучасні реалії зумовлюють корегування концепції соціальної держави та зміни її ролі у соціальному забезпеченні. Зокрема, це проявляється у таких тенденціях, як зміни у розумінні соціальної політики сучасної держави; перерозподіл відповідальності за стан забезпечення соціальних прав між державою та особою.

Сформульовано визначення категорії механізм реалізації принципу справедливості – це складний економіко-організаційний і правовий процес, як сукупність узгоджених і послідовних дій органів влади, соціальних фондів, органів місцевого самоврядування, соціальних партнерів та інших суб'єктів із створення належних умов для утвердження і реалізації засад справедливості у соціальному забезпеченні. За змістом він є набагато ширшим порівняно з правовим механізмом, позаяк соціальне забезпечення полягає у задоволенні матеріальних потреб, і тому втілюється у першу чергу через економічні й організаційні процеси. У механізмі реалізації справедливості слід виділяти економічну, організаційну і правову складові. Економічна складова механізму реалізації справедливості має широкий зміст, базується на ефективному управлінні економікою і не може бути зведена до питання про дефіцит державного бюджету та соціальних фондів. Організаційна складова проявляється у злагоджених діях органів влади, місцевого самоврядування, соціальних фондів, соціальних партнерів та інших суб'єктів соціальної політики. Правова складова полягає у створенні якісних нормативних актів та забезпеченні їх ефективної дії.

Досліджено роль органів влади у реалізації принципу справедливості. Доведено, що органи виконавчої влади у створенні економічних і організаційних умов забезпечення справедливості у соціальній сфері мають діяти професійно й ефективно.

Сформовано позицію, згідно якої механізм визначення обсягу витрат із державного бюджету на задоволення соціальних потреб не може розглядатися виключно як елемент бюджетного процесу, у якому принципи доцільності й збалансованості можуть надавати право зменшувати розміри встановлених соціальних виплат. Визначення державних соціальних гарантій і державних соціальних стандартів, обсяги і зміст права на пенсію, соціальну допомогу і соціальну підтримку має відбуватися із урахуванням дії принципів соціальної справедливості, гуманізму та законності.

Проаналізовано діяльність Конституційного Суду України із забезпечення принципу справедливості. Обгрунтовано, що принцип справедливості, у поєднанні із принципами законності, верховенства права й пропорційності, має бути визначальним у прийнятті

Конституційним Судом України рішень у справах про визнання законодавчих актів, які звужують зміст та обсяг соціальних прав, такими, що не відповідають Конституції.

Обґрунтовано висновок, що у реалізації принципу справедливості важливу роль мають відігравати органи місцевого самоврядування і суб'єкти соціального діалогу. На конкретних прикладах доводиться ефективність заходів цих суб'єктів у забезпеченні справедливості. Разом з тим зазначається, що дійсно ефективною реалізація принципу справедливості у соціальному забезпеченні може бути лише за умов фактичної, а не формально-юридичної рівності суб'єктів соціального діалогу.

Підрозділ 2.2 присвячено механізму відновлення принципу справедливості у соціальному забезпеченні.

Доведено, що відновлення справедливості у соціальному забезпеченні, як і його реалізація, є складним процесом, у якому теж слід виділяти економічну, організаційну та правову складові. Соціальна справедливість порушується не тільки через такі юридичні факти, як протиправні дії чи бездіяльність посадових осіб, а й широке коло фактичних обставин (неефективна економічна та соціальна політика, недоліки в організаційній діяльності органів влади та інших суб'єктів соціальної політики, неефективне правове регулювання тощо). Відповідно, при цьому виникають складні відносини з суб'єктами «над індивідуального» рівня.

Обстоюється позиція, що, на відміну від поновлення порушеного права, яке має індивідуально-правовий характер, відновлення справедливості відбувається як через правовий механізм (звернення до юрисдикційних органів, удосконалення нормативного регулювання), так і через організаційно-економічні заходи (виправлення недоліків й усунення перешкод в економічній та організаційній діяльності). У процесі відновлення соціальної справедливості виникають різноманітні відносини на індивідуальному і «надіндивідуальному» (суспільному) рівні.

Сформовано пропозиції щодо удосконалення механізму відновлення справедливості у соціальній сфері. Зокрема, серед організаційних заходів із підвищення ефективності системи соціального забезпечення (і, як наслідок, поновлення соціальної справедливості) має бути запровадження методу соціального бюджетування в управлінні державними соціальними гарантіями на підставі методології розроблення національної моделі соціального бюджету, запропонованої Міжнародною організацією праці, на національному й регіональному рівнях.

Розділ 3 «Особливості реалізації принципу справедливості в окремих формах соціального забезпечення» складається з 2-х підрозділів.

Підрозділ 3.1. «Особливості реалізації принципу соціальної справедливості у пенсійному забезпеченні» містить аналіз втілення справедливості в одній з основних форм соціального забезпечення – пенсійному забезпеченні.

Проаналізовано основні підходи до визначення організаційно-правових форм соціального

забезпечення у науковій літературі й визначено місце пенсійного забезпечення у системі соціального забезпечення.

Обґрунтовано, що у пенсійному забезпеченні принцип справедливості має тісний зв'язок із принципом єдності і диференціації правового регулювання пенсійних правовідносин.

На підставі аналізу порядку встановлення довічного грошового утримання суддів зроблено висновок, що у цьому механізмі принцип справедливості має бути реалізовано не тільки через поєднання із принципом диференціації, а із врахуванням комплексності правового регулювання. Не піддаючи сумніву значущість матеріального фактору для забезпечення незалежності суддів, слід зазначити, що високий рівень матеріального забезпечення має доповнюватися встановленням відповідальності суддів за прийняті у процесі розгляду справ рішення.

Аргументовано, що пропозиція щодо найменування надбавками пенсій, які призначаються за іншими, ніж Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», законами, не може бути реалізована з огляду на її форму і зміст. Надбавка є тим, що додається до певного базового розміру. У «спеціальних» пенсіях такої градації немає, і надавати їм статус надбавок немає сенсу ані з теоретичної, ані з практичної сторони.

У підрозділі 3.2. «Реалізація принципу справедливості у відносинах із соціальної підтримки населення України» доведено особливу роль принципу справедливості у реалізації соціальної підтримки населення. Соціальна підтримка, на відміну від державного соціального страхування та державного соціального забезпечення, не має такого імперативного правового супроводу і впроваджується державою в межах наявних ресурсів. Форми та види підтримки, сфера її дії визначаються на розсуд держави, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів соціальної політики. Саме тому принцип справедливості, у поєднанні з принципом гуманізму, має бути визначальним у формуванні механізму соціальної підтримки.

Сформовано правову позицію, за якою диспозитивні й імперативні засади у соціальній підтримці мають чітке розмежування. На етапі встановлення видів та форм соціальної підтримки у нормативних актах держава та інші суб'єкти соціальної політики вільні у визначенні їх змісту та обсягу. На етапі їх реалізації визначальним принципом є законність, яка не може підмінятися економічною доцільністю.

Доведено необхідність подальшої роботи з удосконалення правового механізму забезпечення соціальної підтримки населення України з метою реалізації принципу соціальної справедливості. При цьому слід враховувати те, що він: має базуватися на поєднанні імперативних і диспозитивних засад, має широку сферу дії, оскільки регулює різноманітні відносини, що забезпечуються нормами різних галузей (від конституційного права і права соціального забезпечення до трудового і муніципального права).

ВИСНОВКИ

У результаті здійсненого теоретичного і практичного аналізу досягнень філософської і правничої науки сформульовано низку висновків і пропозицій, спрямованих на досягнення поставленої мети – з'ясування сутності принципу справедливості у соціальному забезпеченні, визначення його зв'язку з іншими загальноправовими і галузевими принципами, формування концепції механізму реалізації і відновлення принципу справедливості у соціальному забезпеченні.

1. Справедливість є складним, системним явищем, що зумовлює побудову суспільних процесів і визначає формування підходів до регулювання суспільних відносин. У соціальному забезпеченні вона визначає сутність цієї галузі, впливає на формування соціальної політики держави, повноважень і обов'язків органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів соціального діалогу.

2. Багатогранність категорії справедливості не дає підстав для формування суто механістичного підходу до її характеристики з поділом на справедливості юридичну, політичну, соціальну, релігійну, духовну, моральну і т.д.. Запропонована конструкція за логікою має призвести до того, що, наприклад, у «юридичній справедливості» необхідно буде виділяти справедливості трудову, екологічну, господарсько-правову, цивільно-правову і т.д. Вочевидь, у цьому контексті мову слід вести не про види справедливості, а про сфери суспільних відносин, у яких справедливості реалізується, та галузеві особливості її забезпечення.

3. Взаємодія принципу справедливості з галузевими принципами права соціального забезпечення має базуватися на вихідному положенні про те, що справедливості, поряд із рівністю, свободою та гуманізмом, визнається провідними теоретиками права основоположним принципом права. У соціальній сфері він має так само впливати на галузеві принципи, як й інші основоположні принципи права. Оскільки принцип справедливості є одним з визначальних для галузі права соціального забезпечення, його слід закріпити в основних законах, що встановлюють засади правового регулювання відносин у відповідних організаційно-правових формах соціального забезпечення.

4. Механізм реалізації принципу справедливості – це складний економіко-організаційний і правовий процес, як сукупність узгоджених і послідовних дій органів влади, соціальних фондів, органів місцевого самоврядування, соціальних партнерів та інших суб'єктів із створення належних умов для утвердження і реалізації засад справедливості у соціальному забезпеченні. Він є набагато ширшим за змістом, ніж суто правовий механізм, оскільки соціальне забезпечення проявляється у задоволенні матеріальних потреб і тому базується на економічних і організаційних можливостях держави й інших суб'єктів соціальної політики.

5. У механізмі реалізації справедливості слід виділяти економічну, організаційну і правову складові. Економічна складова механізму реалізації справедливості має широкий зміст,

базується на ефективному управлінні економікою і не може бути зведена до питання про дефіцит державного бюджету та соціальних фондів. Організаційна складова проявляється у злагоджених діях органів влади, місцевого самоврядування, соціальних фондів, соціальних партнерів та інших суб'єктів соціальної політики. Правова складова полягає у створенні якісних нормативних актів та забезпеченні їх дії.

6. Розподільчий елемент у реалізації справедливості не може зводитись до індивідуально-правових відносин. У ньому обов'язково присутній публічно-правовий елемент з усім різноманіттям відносин між різними суб'єктами – від центральних органів влади до соціальних партнерів. Відносини з розподілу виникають і між державою в особі її повноважних органів, органами місцевої влади і самоврядування та великими людськими осередками, соціальними прошарками, певними групами і категоріями населення.

7. Принцип справедливості, у поєднанні із принципами законності, верховенства права і пропорційності, має бути визначальним у прийнятті Конституційним Судом України рішень у справах про визнання законодавчих актів, які звужують зміст та обсяг соціальних прав, такими, що не відповідають Конституції.

8. Відновлення справедливості у соціальному забезпеченні є складним процесом, у якому, подібно до реалізації принципу справедливості, слід виділяти економічну, організаційну та правову складові. На відміну від поновлення порушеного права, підставами для відновлення соціальної справедливості є не тільки юридичні факти, а й широке коло фактичних обставин (неефективна економічна та соціальна політика, недоліки в організаційній діяльності, неефективне правове регулювання тощо).

9. Механізм визначення обсягу витрат із державного бюджету на задоволення соціальних потреб не може розглядатися виключно як елемент бюджетного процесу, у якому доцільність і збалансованість можуть надавати право зменшувати розміри встановлених соціальних виплат. Визначення державних соціальних гарантій і державних соціальних стандартів, обсяги і зміст права на пенсію, соціальну допомогу і соціальну підтримку має відбуватися із урахуванням дії принципів соціальної справедливості, гуманізму та законності.

10. Відновлення справедливості відбувається як через правовий механізм (звернення до юрисдикційних органів, удосконалення нормативного регулювання), так і через організаційно-економічні заходи (виправлення недоліків й усунення перешкод в економічній та організаційній діяльності). У процесі відновлення соціальної справедливості виникають різноманітні відносини на індивідуальному і «надіндивідуальному» (суспільному) рівні.

11. У правовому механізмі встановлення довічного грошового утримання суддів принцип справедливості має бути реалізовано не тільки через поєднання із принципом диференціації, а й врахуванням комплексності правового регулювання. Не піддаючи сумніву значущість

матеріального фактору для забезпечення незалежності суддів, слід зазначити, що високий рівень матеріального забезпечення має доповнюватися удосконаленням механізму відповідальності суддів за прийняті у процесі розгляду справ рішення.

12. Пропозиція щодо найменування надбавками пенсій, які призначаються за іншими, ніж Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», законами, не може бути реалізована з огляду на її форму і зміст. Надбавка є тим, що додається до певного базового розміру. У «спеціальних» пенсіях такої градації немає, і надавати їм статус надбавок немає сенсу ані з теоретичної, ані з практичної сторони.

13. Принцип справедливості у реалізації соціальної підтримки населення має бути визначальним, оскільки, на відміну від загальнообов'язкового державного соціального страхування та державного соціального забезпечення, сфера її дії та види визначаються на розсуд держави, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів соціальної політики. На етапі встановлення видів та форм соціальної підтримки у нормативних актах суб'єкти соціальної політики вільні у визначенні їх змісту та обсягу і мають керуватися справедливістю та гуманізмом. Разом з тим, на етапі їх реалізації визначальним принципом є законність, яка не може підмінятися економічною доцільністю.

14. З метою удосконалення гарантій реалізації соціальних прав нашої країні необхідно ратифікувати Конвенцію Міжнародної організації праці про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення № 157 від 21.06.1982 р.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях України й зарубіжних держав

1. Корнева П.М. Місце принципу справедливості серед принципів права соціального забезпечення / П. М. Корнева // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2014. - Вип. 64. - С. 258-264.
2. Корнева П.М. Щодо механізму реалізації принципу справедливості в соціальному забезпеченні України / П. М. Корнева // Часопис Київського університету права. – 2015. – Вип. 1. – С. 172-175.
3. Корнева П.М. Теоретичні й практичні питання відновлення справедливості у праві соціального забезпечення / П. М. Корнева // Право і суспільство. – 2015. – Вип. 6. ч. 2 – С. 98-104.
4. Корнева П.М. Принцип справедливості и проблемы реализации международного социального стандарта достойного уровня жизни / П. М. Корнева // Jurnalul juridicnational: Teorii si practica. – Молдова, 2015. – Вып. 6 (16). – С. 166-171.
5. Корнева П.М. До питання про правове забезпечення принципу справедливості у пенсійному забезпеченні / П. М. Корнева // Держава і право. Юридичні науки. – 2015. – Вип. 70. –

С. 173-185.

6. Корнева П. М. Реалізація принципу справедливості у відносинах із соціальної підтримки населення/ П. М. Корнева // Право та інновації – 2016. – Вип. 13. – С. 217-223.

Тези доповідей

1. Kornyeva P. Basic principles of labor law in Europe // Проблеми сучасної юридичної науки очима молодих учених: Матеріали Всеукраїнської конференції / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого / Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2014. – С. 34-36.

2. Корнева П. М. Механізм реалізації принципу справедливості у соціальній правовій державі / П. М. Корнева // Правове регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: проблеми і перспективи розвитку: тези доповідей і наукових повідомлень учасників VI Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Харків, 3- 4 жовт. 2014 р.) / за ред. В. В. Жернакова. – Х.: Право, 2014. – С. 275-279.

3. Корнева П. М. Щодо місця принципу справедливості серед загальноправових принципів і принципів права соціального забезпечення / П. М. Корнева // Юридична осінь 2014 року : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (Харків, 14 листоп. 2014 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, Рада молодих учених, Студент. наук. т-во, Юрид. клініка. – Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2014. – С. 156-159.

4. Корнева П. М. Принцип справедливості у праві соціального забезпечення крізь призму єдності і диференціації / П. М. Корнева // Єдність і диференціація трудового права та права соціального забезпечення : матеріали III всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2014 р.) ; за заг. ред. К. Ю. Мельника / МВС України ; Харк. нац. Ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2014. – С. 252-254.

5. Корнева П. М. Деякі питання механізму відновлення справедливості у праві соціального забезпечення / П. М. Корнева // Юридична осінь 2015 року : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (Харків, 15 листоп. 2015 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, Рада молодих учених, Студент. наук. т-во, Юрид. клініка. – Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2015. – С. 116-119.

6. Корнева П. М. Погляд на скасування спеціальних пенсій в Україні крізь призму справедливості / П. М. Корнева // Сучасні проблеми трудового та пенсійного законодавства : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 лист. 2015 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2015. – С. 320-323

АНОТАЦІЯ

Корнева П. М. Принцип справедливості у праві соціального забезпечення. – На правах

рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2017.

Робота присвячена науковому аналізу принципу справедливості у праві соціального забезпечення. Сформовано філософсько-правовий погляд на категорію справедливості у соціальному забезпеченні. Обґрунтовано визначальну роль принципу справедливості у соціальному забезпеченні. Розкрито сутність принципу справедливості. Проаналізовано взаємодію принципу справедливості з іншими основоположними принципами права та їх вплив на галузеві принципи соціального забезпечення.

Створено авторську концепцію механізмів реалізації і відновлення принципу справедливості у соціальному забезпеченні як складних явищ, у яких виділяється економічний, організаційний і правовий елементи. Охарактеризовано роль органів законодавчої, виконавчої і судової влади, органів місцевого самоврядування і суб'єктів соціального діалогу у реалізації принципу справедливості у соціальному забезпеченні.

Розкрито особливості дії принципу справедливості у пенсійному забезпеченні та соціальній підтримці.

За результатами теоретичного дослідження сформульовано пропозиції з удосконалення правового регулювання реалізації принципу справедливості у соціальному забезпеченні.

Ключові слова: соціальне забезпечення, принцип справедливості, механізм реалізації, відновлення справедливості, пенсійне забезпечення, соціальна підтримка.

АННОТАЦИЯ

Корнева П. М. Принцип справедливости в праве социального обеспечения. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 – трудовое право, право социального обеспечения. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2017.

На основе философско-правовой и общетеоретической характеристики категории справедливость сформирован авторский подход к роли справедливости в социальном обеспечении.

Аргументирована несостоятельность позиции, в соответствии с которой многогранность категории справедливость приводит к делению ее на виды по отраслевому принципу.

Обоснована определяющая роль принципа справедливости для развития современной

системы социального обеспечения. Действие принципа справедливости раскрывается через его взаимосвязь с такими основополагающими и иными принципами права, как принцип равенства, принцип гуманизма, принцип законности. Доказана нецелесообразность сведения принципа справедливости к принципу равенства.

Охарактеризовано влияние принципа справедливости на отраслевые принципы права социального обеспечения и его взаимосвязь с принципом единства и дифференциации правового регулирования отношений в социальном обеспечении.

На основе анализа сущности социального обеспечения сформирована авторская концепция механизмов реализации и восстановления принципа справедливости в социальном обеспечении, которая предусматривает выделение в их содержании экономической, организационной и правовой составляющих. Сформулировано определение категории механизм реализации принципа справедливости. Доказана невозможность подмены принципа справедливости принципом экономической целесообразности.

Раскрыта роль органов законодательной, исполнительной и судебной власти в реализации принципа справедливости. Проанализирована деятельность Конституционного Суда Украины в утверждении принципа справедливости в социальном обеспечении.

Охарактеризованы особенности действия формальной и реальной составляющей принципа справедливости в таких организационно-правовых формах социального обеспечения, как пенсионное обеспечение и социальная поддержка населения.

На основании полученных теоретических результатов исследования сформулированы предложения по усовершенствованию механизма принципа справедливости в социальном обеспечении.

Ключевые слова: социальное обеспечение, принцип справедливости, механизм реализации, восстановление справедливости, пенсионное обеспечение, социальная поддержка.

SUMMARY

Korneva P. M. The fairness principle in social security law. - *The manuscript.*

The thesis for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.05 - labor law; social security law. - Yaroslav Mudriy National Law University, the Ministry of Education and Science of Ukraine. - Kharkiv, 2017.

The work is devoted to scientific analysis of the fairness principle in social security law. The philosophical legal view of the category of fairness in social security is formed. The decisive role of the fairness principle in social security is proved. The essence of the fairness principle is defined. The

interaction of fairness has been analysed with other fundamental law principles and their impact on principles industry of social security.

A concept of the author and recovery mechanisms for implementing the fairness principle in social security as complex phenomena, which stands out economic, organizational and legal elements has been formed. We characterize the role of the legislative, executive and judiciary, local government entities and social dialogue in the implementation of the fairness principle in social security.

The features of the principle of equity in the pension system and social services have been discovered.

The results of theoretical research are the propositions to improve the regulation of the fairness principle in social security.

Keywords: social security, the fairness principle, implementation mechanisms, justice, pensions, social support.

Відповідальний за випуск

кандидат юридичних наук, доцент

Єрмоєнко В.В.

Підписано до друку 16.05.2017 р. Формат 60х90/16.

Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.

Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 1768.

Друкарня

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77